

Muamer Neimarlija¹
Izet Pehlić²

OSOBENOST INTERAKCIJSKO-KOMUNIKACIJSKE DIMENZIJE MIKROPEDAGOŠKOG ASPEKTA ODGOJA U NASTAVI ISLAMSKE VJERONAUKA

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je da se opiše osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke. U istraživanju je primijenjen deskriptivno-analitički survey metod. Za prikupljanje podataka korištena je tehnika anketiranja. Mjerni instrument bio je inventar za učitelje i učenike (Bratanić, 2002). Uzorak su predstavljali učenici starijih razreda 10 osnovnih i 10 razreda srednjih škola te po 20 vjeroučitelja iz osnovnih i srednjih škola na području općina Zenica, Kakanj, Zavidovići i Visoko.

Ustanovljeno je da postoji statistički značajna razlika u stavovima vjeroučitelja i njihovih učenika prema osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke. Također, pokazale su se statistički značajne razlike u stavovima učenika s obzirom na „spol“ i „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“.

Ključne riječi: interakcija, komunikacija, razredno-nastavna klima, osobnost nastavnika vjeronauke

1. Uvod

Uspjeh odgojno/obrazovnih nastojanja svakog nastavnika ovisi o brojnim činiocima. Ne zanemarujući sadržajni aspekt odgoja i obrazovanja, spoznaja da Kur'an časni (31:13) na prvo

¹ Asistent za naučnu oblast Tefsir, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, muamer_n@yahoo.com

² Docent za odgojne znanosti, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, izet.pehlic@gmail.com

Rad autora je dostavljen 1. 11. 2013. godine, a prihvaćen za objavljivanje 3. 12. 2013. godine.

mjesto stavlja odnosnu perspektivu ukazuje na možda i njegov presudni značaj. Naime, sržni faktor, koji korelira s fiziološkim zakonitostima ljudskog mozga, jeste uspostavljanje klime emocionalne opuštenosti. O međuljudskim odnosima u nastavi te utjecaju ličnosti i ponašanja odgajatelja na odgojno/obrazovnu izgradnju ličnosti odgajnika pišu i prinose rezultate referentnih istraživanja autori poput Bratanićeve (1990 i 2002), Bošnjaka (1997), Friedricha (2007), Jensena (2003), Kyriacou (1995), Osmića (2001), Raboteg-Šarićeve (1995), Suzića (2002, 2003 i 2005) i drugih. Ova istraživanja su pokazala da mikropedagoška dimenzija nastave, odnosno međuljudski odnos odgajatelj-odgajnik, zauzima primarnu ulogu u efikasnoj realizaciji odgojno/obrazovnih ciljeva. U ovom kontekstu, posebno su interesantne naznake koje iznosi Jensen (2003) da za pojedine učenike fundamentalni agens učenja jeste odnos pun povjerenja i poštovanja. Hajman (prema Mandić, 1986) poistovjećuje zajedničke stavove o međusobnom odnosu koji imaju nastavnici i učenici jednog razreda s klimom u razredu. Jedanput formirana klima utječe na sve aktivnosti u razredu i predstavlja faktor (dez)integracije kolektiva, (ne)zadovoljavajućih međuljudskih odnosa i (ne)uspjeha u radu. Bošnjak (1997) ističe da razredno-nastavna klima ima važan utjecaj za učenički školski uspjeh i razvoj, dok Mandić i Gajanović (1991) podsticajan emocionalni ambijent smatraju uvjetujućom pretpostavkom zadovoljavajućeg učeničkog postignuća u školi. Bratanić (1990) strukturira i analizira mikropedagogiju kroz temeljna obilježja međuljudskog odnosa, nastavnu komunikaciju, socioemocionalnu klimu u nastavi i osobine odgajateljeve ličnosti. Definiirajući podsticajnu klimu za učenje Meyer (2005) označava takav razredni ugođaj koji uključuje sljedeće karakteristike: uzajamno poštovanje, pouzdano pridržavanje pravila, zajednička podjela odgovornosti, pravednost nastavnika prema svakom pojedincu i cijeloj grupi za učenje te skrb nastavnika za učenika i učenika međusobno. Pri tome, najveća odgovornost za uspostavu pozitivne psihosocijalne atmosfere u razredu leži na plećima nastavnika. Suzić (2003) je došao do saznanja da emocionalna klima u razredu zavisi od osobina nastavnika. Bošnjak (1997) ističe da pri formiranju stanovite razredne klime nastavnik djeluje cjelinom svoje osobnosti. S tim u vezi, nezaobilazan segment nastavničkog djelovanja je interakcijsko-komunikacijska dimenzija njegove ličnosti. Gibb (prema Brajša, 1993) razlikuje dvije vrste nastavničke

komunikacije: defanzivno-prijeteću i podržavajuće-otvoreno-saradničku. Prva uzrokuje emocionalno povlačenje i zatvaranje učenika u sebe, što rezultira školskim neuspjehom, a druga podrazumijeva mehanizme koji utječu na formiranje stimulativnog razrednog ugođaja. Odatle, učenička percepcija interakcijsko-komunikacijske dimenzije nastavničke ličnosti podstiče ili koči odgojno-obrazovni rast učenika. Stoga, bitnim se čini zapitanost kakva je učenička refleksija interakcijsko-komunikacijskog profila vjeroučiteljeve ličnosti kroz njihov angažman u nastavi islamske vjeronauke.

Empirijska istraživanja nastavnog procesa islamske vjeronauke u Bosni i Hercegovini su rijetka pojava. Uočene istraživačke praznine u pojašnjenju mikropedagoške dimenzije nastavnog procesa islamske vjeronauke bile su inicirajući faktor naše želje za njegovim potpunijim prikazom. Zato bi dostignute spoznaje trebale biti vjerodostojan uvid u trenutnu situaciju s obzirom na zadane okvire i ciljeve. Istraživački rezultati trebali bi opisati osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke.

Odgoj je fenomen čiji plodovi nisu ograničeni isključivo na potrebe porodice i škole. Svaki segment društva iziskuje etički upotpunjene ljude. Specificiranost našeg rada na osobenosti međuljudske interakcije i komunikacije dodatni je momenat koji osnažuje mogućnost poopćavanja i transferiranja zakonitosti odgojnih procesa u širi socijalni kontekst. Komunikacija je, naime, sveprisutna pojava. Naša teorijska i empirijska razmatranja su, zapravo, pokušaj indikacije, ustanovljavanja i nudičenja rješenja za primarno sociološke probleme. Zato su rezultati našeg istraživanja primjenljivi i poželjni ne samo u porodici i školi već u svakoj oblasti društvenog života.

Imajući u vidu ograničavajući profil istraživačkog uzorka, praktični značaj našeg rada vezuje se prvenstveno za sudionike istraživanja, a onda i za sve one do kojih rezultati istraživanja dođu. Rezultati istraživanja trebali bi ponuditi autentičnu sliku međusobnih odnosa vjeroučitelja i njihovih učenika, a vjeroučitelji bi dostignuto trebali iskoristiti kao podlogu i podsticaj za korekciju i unaprjeđenje vlastitog odgojno-obrazovnog rada. Periodična provedba istih ili sličnih propitivanja nastavnog procesa, kao vid akcijskog istraživanja, bila bi značajan doprinos poboljšanju interakcijsko-komunikacijskih kompetencija vjeroučitelja i efikasnom razvoju nastavnog procesa islamske vjeronauke.

2. METOD

Cilj našeg istraživanja bio je opisati osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke. Iz tako formuliranog cilja proistekli su sljedeći zadaci: ispitati osobenost interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke kroz stavove vjeroučitelja i njihovih učenika i to s obzirom na varijablu „spol“ kod učenika, varijablu „spol“ kod vjeroučitelja, varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ kod učenika, varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ kod vjeroučitelja, varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ kod učenika, varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ kod vjeroučitelja i varijablu „opći školski uspjeh“ kod učenika.

U istraživanju smo pošli od sljedećih istraživačkih hipoteza:

a) glavna hipoteza

Pretpostavljamo da ne postoji statistički značajno odstupanje u stavovima vjeroučitelja i njihovih učenika prema osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke.

b) podhipoteze

1. Ne postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijable „spol“, „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“, „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ i „opći školski uspjeh“.
2. Ne postoji statistički značajna razlika u stavovima vjeroučitelja o osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“, „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ i „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“.

Istraživački uzorak sačinjavali su učenici starijih razreda 10 osnovnih i 10 razreda srednjih škola, te po 20 vjeroučitelja osnovnih i srednjih škola na području općina Zenica, Kakanj, Zavidovići i Visoko. Budući da je cilj našeg istraživanja bio da se opiše osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke, a

ne i da se ustanove uzročno-posljedične veze unutar ovog fenomena, u empirijskom dijelu istraživanja koristili smo deskriptivno-analički survey metod. Za prikupljanje podataka koristili smo tehniku anketiranja u terenskom istraživanju. Istraživački instrument bio je inventar za učitelje i učenike (Bratanić, 2002). Bratanić smatra da rezultati anketiranja ovim upitnikom ukazuju na tendencije u stavovima, mišljenjima i doživljajima učitelja i učenika te otkrivaju opću radnu klimu. Proveli smo proceduru provjere pouzdanosti mjerne skale kako bi se pokazala relijabilnost korištenog upitnika. Za potrebe našeg rada pri ispitivanju stepena pouzdanosti upitnika koristili smo se alfa koeficijentom, kao metodom interne konzistentnosti, i ustanovili da je Kronbahov alfa koeficijent $\alpha=0,807$. Obrada prikupljenih podataka izvršena je u statističkom paketu SPSS 17. U našem radu primijenili smo sljedeće statističke procedure pri obradi baze prikupljenih podataka: *t*-test za nezavisne uzorke (Independent – Samples T Test), jednofaktorsku univarijantnu analizu varijanse (One-Way ANOVA) i pouzdanost mjerne skale (Reliability Analysis).

3. Rezultati istraživanja

a) Osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke kroz stavove vjeroučitelja i njihovih učenika

Tabela 1. *Independent Samples Test*

Stavovi vjeroučitelja i učenika	t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	20,237	0,000	4,911	461	0,000	5,90331	1,20211
Equal variances not assumed			9,027	81,054	0,000	5,90331	0,65396

U tabeli 1. (Independent Samples Test) prikazani su rezultati Levenovog testa jednakosti varijansi (Levene's Test for Equality of Variances) pomoću kojeg se ustanovljava jesu li varijanse vrijednosti stavova kod tretiranih ispitanika iste u odnosu na zadani modalitet vjeroučitelji/učenici. Kako je dobivena vrijednost manja od praga $\forall=0,05$ onda zaključujemo da se pretpostavljaju

nejednake varijanse tretiranih grupa, što nas orijentira na korištenje rezultata iz drugog reda ove tabele (Equal variances not assumed).

Signifikantnost razlika prosječnih vrijednosti stavova ispitanika u odnosu na zadani modalitet vjeroučitelji/učenici data je u koloni Sig. (2-tailed) i iznosi $p = \text{Sig. (2-tailed)} = 0,000$. Budući da je nađena vrijednost manja od postavljenog praga $\forall = 0,05$, opravdano je zaključiti kako postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova ispitanika u odnosu na zadani modalitet vjeroučitelji/učenici. To, dakle, podrazumijeva da je ustanovljena razlika 5,90331 statistički značajna, odnosno da između vjeroučitelja (Mean=50,7000; SD=3,42839) i njihovih učenika (Mean=44,7967; SD=7,52350) postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke. $U(81,054) = 9,027$ $p = 0,00U$.

b) Osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“ kod učenika

Tabela 2. *Independent Samples Test*

Stavovi učenika	t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error
Equal variances assumed	0,301	0,584	2,071	421	0,039	1,51212	0,73027
Equal variances not assumed			2,076	417,733	0,039	1,51212	0,72841

U tabeli 2. (Independent Samples Test) prikazani su rezultati Levenovog testa jednakosti varijansi (Levene's Test for Equality of Variances) pomoću kojeg se ustanovljava jesu li varijanse vrijednosti stavova kod tretiranih ispitanika iste u odnosu na njihov spol. Kako je dobivena vrijednost veća od praga $\forall = 0,05$, onda zaključujemo da se pretpostavljaju jednake varijanse tretiranih grupa, što nas orijentira na korištenje rezultata iz prvog reda ove tabele (Equal variances assumed).

Signifikantnost razlika prosječnih vrijednosti stavova učenika u odnosu na spol (muško/žensko) data je u koloni Sig. (2-tailed) i iznosi $p = \text{Sig. (2-tailed)} = 0,039$. Budući da je nađena vrijednost manja od postavljenog praga $\forall = 0,05$ opravdano je zaključiti kako

postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova učenika u odnosu na njihov spol. To, dakle, podrazumijeva da je ustanovljena razlika 1,51212 statistički značajna, odnosno da između učenika (Mean=45,6010; SD=7,33446) i učenica (Mean=44,0889; SD=7,63223) postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova o osobnosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke. $U(421)=2,071$ $p=0,039U$.

c) Osobnost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“ kod vjeroučitelja

Tabela 3. *Independent Samples Test*

Stavovi vjeroučitelja	t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	0,012	0,912	0,146	38	0,884	0,16162	1,10355
Equal variances not assumed			0,148	37,776	0,883	0,16162	1,08911

U tabeli 3. (Independent Samples Test) prikazani su rezultati Levenovog testa jednakosti varijansi (Levene's Test for Equality of Variances) pomoću kojeg se ustanovljava jesu li varijanse vrijednosti stavova kod tretiranih ispitanika iste u odnosu na njihov spol. Kako je dobivena vrijednost veća od praga $\forall=0,05$, onda zaključujemo da se pretpostavljaju jednake varijanse tretiranih grupa, što nas orijentira na korištenje rezultata iz prvog reda ove tabele (Equal variances assumed).

Signifikantnost razlika prosječnih vrijednosti stavova vjeroučitelja u odnosu na spol (muško/žensko) data je u koloni Sig. (2-tailed) i iznosi $p=\text{Sig. (2-tailed)}=0,884$. Budući da je nađena vrijednost veća od postavljenog praga $\forall=0,05$, opravdano je zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova vjeroučitelja u odnosu na njihov spol. To, dakle, podrazumijeva da ustanovljena razlika 0,16162 nije statistički značajna, odnosno da između vjeroučitelja (Mean=50,7727; SD=3,66362) i vjeroučiteljica (Mean=50,6111; SD=3,22014) nema statistički značajne razlike u prosječnim vrijednostima stavova o osobnosti interakcijsko-komunikacijskog

segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke $U_t(38)=0,146$; $p=0,884U$.

d) Osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu 'školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola' kod učenika

Tabela 4. *Independent Samples Test*

Stavovi učenika	t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	0,292	0,589	-2,701	421	0,007	-1,96234	0,72656
Equal variances not assumed			-2,702	419,979	0,007	-1,96234	0,72628

U tabeli 4. (Independent Samples Test) prikazani su rezultati Levenovog testa jednakosti varijansi (Levene's Test for Equality of Variances) pomoću kojeg se ustanovljava jesu li varijanse vrijednosti stavova kod tretiranih ispitanika iste u odnosu na njihov nivo školovanja. Kako je dobivena vrijednost veća od praga $\forall=0,05$, onda zaključujemo da se pretpostavljaju jednake varijanse tretiranih grupa, što nas orijentira na korištenje rezultata iz prvog reda ove tabele (Equal variances assumed).

Signifikantnost razlika prosječnih vrijednosti stavova učenika u odnosu na nivo školovanja (osnovnoškolci/srednjoškolci) data je u koloni Sig. (2-tailed) i iznosi $p=\text{Sig. (2-tailed)}=0,007$. Budući da je nađena vrijednost manja od postavljenog praga $\forall=0,05$, opravdano je zaključiti kako postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova učenika u odnosu na njihov nivo školovanja. Iz toga slijedi da je ustanovljena razlika $-1,96234$ statistički značajna, odnosno da između osnovnoškolaca (Mean=43,7854; SD=7,42035) i srednjoškolaca (Mean=45,7477; SD=7,51255) postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke $U_t(421)=-2,071$; $p=0,007U$.

e) Osobnost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ kod vjeroučitelja

Tabela 5. *Independent Samples Test*

Stavovi vjeroučitelja	t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	0,508	0,480	0,273	38	0,786	0,30000	1,09725
Equal variances not assumed			0,273	34,898	0,786	0,30000	1,09725

U tabeli 5. (Independent Samples Test) prikazani su rezultati Levenovog testa jednakosti varijansi (Levene's Test for Equality of Variances) pomoću kojeg se ustanovljava jesu li varijanse vrijednosti stavova kod tretiranih ispitanika iste u odnosu na dati modalitet osnovna škola/srednja škola. Kako je dobivena vrijednost veća od praga $\forall=0,05$, onda zaključujemo da se pretpostavljaju jednake varijanse tretiranih grupa, što nas orijentira na korištenje rezultata iz prvog reda ove tabele (Equal variances assumed).

Signifikantnost razlika prosječnih vrijednosti stavova vjeroučitelja u odnosu na mjesto njihovog zaposlenja (osnovna škola/srednja škola) data je u koloni Sig. (2-tailed) i iznosi $p=\text{Sig. (2-tailed)}=0,786$. Budući da je nađena vrijednost veća od postavljenog praga $\forall=0,05$, opravdano je zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika u prosječnim vrijednostima stavova vjeroučitelja u odnosu na mjesto njihovog zaposlenja (osnovna škola/srednja škola). To, dakle, podrazumijeva da ustanovljena razlika 0,3 nije statistički značajna, odnosno da između vjeroučitelja koji rade u osnovnoj školi (Mean=50,8500; SD=2,90689) i vjeroučitelja koji rade u srednjoj školi (Mean=50,5500; SD=3,95335) nema statistički značajne razlike u prosječnim vrijednostima stavova o osobnosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke $U_t(38)=0,273$; $p=0,786$ U.

f) Osobnost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ kod učenika

Tabela 6. (ANOVA) Stavovi učenika u odnosu na nezavisnu varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between	283,988	2	141,994	2,527	0,081
Within Groups	23602,527	420	56,196		
Total	23886,515	422			

Tabela 6. (ANOVA) pruža nam mogućnost uvida u vrijednost mjere F i njenu statističku značajnost (Sig.). Primjećujemo da je u našem slučaju $F=2,527$, a ukupna signifikantnost (Sig.=0,81) veća od postavljenog nivoa značajnosti $\forall=0,05$, što pretpostavlja zaključak da ne postoji statistički značajna razlika između datih grupa.

g) Osobnost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ kod vjeroučitelja

Tabela 7. (ANOVA) Stavovi vjeroučitelja u odnosu na nezavisnu varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between	36,158	2	18,079	1,584	0,219
Within Groups	422,242	37	11,412		
Total	458,400	39			

Tabela 7. (ANOVA) pruža nam mogućnost uvida u vrijednost mjere F i njenu statističku značajnost (Sig.). Primjećujemo da je u našem slučaju $F=1,584$, a ukupna signifikantnost (Sig.=0,219) veća od postavljenog nivoa značajnosti $\forall=0,05$, što pretpostavlja zaključak da ne postoji statistički značajna razlika između datih grupa.

h) Osobenost interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „opći školski uspjeh“ kod učenika

Tabela 8. (ANOVA) Stavovi učenika u odnosu na nezavisnu varijablu 'opći školski uspjeh'

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between	319,583	4	79,896	1,417	0,227
Within Groups	23566,932	418	56,380		
Total	23886,515	422			

Tabela 8. (ANOVA) pruža nam mogućnost uvida u vrijednost mjere F i njenu statističku značajnost (Sig.). Primjećujemo da je u našem slučaju $F=1,417$, a ukupna signifikantnost ($Sig.=0,227$) veća od postavljenog nivoa $\forall=0,05$, što pretpostavlja zaključak da ne postoji statistički značajna razlika između datih grupa.

4. Diskusija

Personalnost nastavne komunikacije određuje ovaj fenomen kao dvosmjernan proces spiralnog rasta ili pada, ovisno o pozitivnom ili negativnom predznaku međusobnih komunikacijskih utjecaja nastavnika i učenika. Tako komunikacija shvaćena prevashodno kao socijalni akt uzima u obzir obje perspektive, nastavničku i učeničku. Odatle, vrednovanje nastavničke poruke ne sagledava se isključivo kroz njegove izgovorene riječi, već i na temelju učeničkog feedback-a, odnosno značenja koje učenici pridaju nastavnikovim riječima. Ovakav pogled na interpersonalne odnose u nastavi ističe značaj učeničkih stavova o nastavničkoj komunikaciji. Sa stanovišta psihodinamike nastavnog procesa opravdano je reći da što su međusobni stavovi nastavnika i učenika bliži, to je veća mogućnost uspješnijeg odgojnog djelovanja. Obrnuto, što je izraženija nepodudarnost njihovih međusobnih stavova, jača tendencija negativnih interpersonalnih odnosa, što dovodi do stanja neravnoteže. Havelka (2008) smatra da neuravnotežena situacija kreira psihološko stanje napetosti, koje osobu motivira da uspostavi ravnotežu. Tada se težnji ka redukciji napetosti pridaje centralni značaj. Takva interpersonalna klima ne samo da onemogućuje odgojni utjecaj već čini da se fokus učeničke pažnje premješta s nastavnih sadržaja i poruka odgojne

komunikacije u područje težnje za korekcijom i normalizacijom odnosa.

Zato se iznimno važnim čini pitanje razine kongruentnosti percepcije komunikacijske klime aktera interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke, operacionalizirano kroz nivo statističke značajnosti stavova vjeroučitelja i njihovih učenika. Informacije do kojih smo došli na osnovu obrade anketiranjem prikupljenih podataka pokazuju da postoji statistički značajna razlika između stavova vjeroučitelja i njihovih učenika na nivou značajnosti od $\forall=0,01$ jer je $p=0,000$. Time je opovrgnuta glavna hipoteza, što znači da istu razliku, uz dati stepen vjerovatnoće, možemo očekivati i u osnovnoj populaciji. Također, približno jednaki rezultati mogu se očekivati i u ponovljenim mjerenjima. Ustanovljene prosječne vrijednosti govore da vjeroučitelji (Mean=50,7000) vlastiti interakcijsko-komunikacijski angažman vide kvalitetnijim negoli njihovi učenici (Mean=44,7967). Ti nalazi ne odstupaju od dosadašnjih, nama dostupnih, istraživačkih rezultata. Bošnjak (1997) pruža informaciju o čitavom spektru ranijih istraživačkih rezultata, koji nesumnjivo idu u prilog konstataciji da nastavnici općenito pozitivnije prosuđuju razredno-nastavnu klimu nego njihovi učenici. Do sličnih nalaza došao je i Osmić (2001) kroz vlastiti istraživački projekat propitivanja stavova o kvaliteti nastavničke komunikacije, kao i Bratanić (2002).

Uvidom u dobijene istraživačke rezultate učeničke percepcije interakcijsko-komunikacijskog segmenta nastave može se razumjeti da đaci šalju implicitnu poruku vjeroučiteljima tipa: „Od vas očekujemo više.“ Ipak, korektno udovoljiti tom pretpostavljenom zovu komunikacijskog bića učenika značilo bi prije svega istraživački razložiti nastavnu komunikaciju i identificirati njene najslabije karike u samoj praksi. Za takvo pojašnjenje fenomenološke kompleksnosti odgojne komunikacije morali bismo posegnuti za uvođenjem novih istraživačkih varijabli. To bi podrazumijevalo istraživačku orijentaciju usmjeriti prema strukturi pedagoške komunikacije, onako kako je Suzić (2005) predstavio i segmentirao, tj. ispitati kognitivni, afektivni i konativni aspekt pedagoške komunikacije. Također, treba imati na umu da su se naši istraživački interesi kretali linijom verbalne strane odgojne komunikacije. Istraživanja (Millar, 2008) pokazuju da riječi predstavljaju samo 7% ljudske komunikacije, a ostatak otpada na

neverbalne sadržaje (boja našeg glasa, ton, držanje tijela, mikroekspresije na licu i dr.). Stoga je za potpuniju sliku interpersonalnih odnosa i interakcijsko-komunikacijskog segmenta nastave islamske vjeronauke neophodno doći do istraživačkih rezultata koji će odražavati neverbalni aspekt vjeroučiteljeve odgojne komunikacije.

S namjerom da što bolje opišemo interakcijsko-komunikacijski aspekt vjeroučiteljskog angažmana formirali smo nekoliko podhipoteza koje su tretirale određena obilježja uzorka (spol ispitanika, školski nivo, mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja, opći školski uspjeh učenika). Testiranjem podhipoteze o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“ kod učenika ustanovili smo postojanje statistički značajne razlike u prosječnim vrijednostima stavova učenika i učenica ($p=0,039$). Tretirana podhipoteza nije potvrđena, što znači da istu razliku, uz dati stepen vjerovatnoće, možemo očekivati i u osnovnoj populaciji te da se približno jednaki rezultati mogu očekivati i u ponovljenim mjerenjima. Ovi rezultati ne čude s obzirom na recentna otkrića u neuroznanosti. Naime, Brajzending (2009 i 2010) podastire snažne dokaze, temeljene na masovnim dugogodišnjim istraživanjima, o mnoštvu strukturalnih, hemijskih, genetskih, hormonskih i funkcionalnih razlika koje karakteriziraju mozak žene i muškarca. „Ženski i muški mozak na drugačiji način obrađuju nadražaje, čuju, vide, osećaju i procenjuju šta drugi misle.“ (Brajzending, 2009:19) Pod utjecajem hormona javljaju se spolne varijacije u načinu na koji se doživljava realnost i oblikuju stavovi. Razlike u strukturi mozga generiraju razlike u obilježjima perceptivnih funkcija. Ako isto razmatramo u sferi nastavnog procesa, nalazimo da Meyer (2005) govori o dvije interakcijsko-komunikacijske kulture, gotovo neupitno zastupljene u svakom razredu; dječaci su usmjereniji na natjecanje te su skloniji verbalnim i tjelesnim sučeljavanjima, dok su djevojčice orijentirane na skladne odnose i češće se nameću kao harmonizirajući član grupe. Ono što je posebno značajno za ovaj dio naše diskusije jeste podatak o verbalnoj nadmoći žena, njihovoj skoro telepatskoj sposobnosti prepoznavanja emocija i raspoloženja s lica i iz boje glasa, vanrednim sposobnostima izgradnje čvrstog prijateljstva, prednosti u obimu i snazi perceptivne retencije pojedinosti interpersonalnih odnosa te o plodonosnijim menadžerskim kompetencijama u oblasti upravljanja konfliktima.

Isto tako, Jensen (2003) ističe niz bioloških značajki, kao što su spolne razlike vezano za sluh, vid, dodir, miris i okus, bitnih u kontekstu percepcije interakcijsko-komunikacijske dimenzije nastavničkog rada. Ove biološke razlike postaju sve izraženije kako napreduje biološki rast i razvoj organizma muškarca i žene. Ipak, uporedo s biološkim razvojem organizma, javljaju se intervenirajući faktori koji mogu utjecati na smanjenje perceptivnih razlika uslovljenih biološkim impulsima. I Brajzending (2009) i Jensen (2003), pored bioloških, govore o socijalnim i kulturalnim utjecajima kao orijentacijskim faktorima percepcije i ponašanja. Ovi percepcijsko-bihevioralni činioci mogući su izvor redukcije spolnih razlika – u skladu s dobnim sazrijevanjem – u sferi doživljaja interakcijsko-komunikacijskih fenomena. Porast znanja i iskustva jača interpretacijski senzibilitet osobe na polju percepcije i formiranja stavova te regulira biološku stranu njenih opservacijskih aktivnosti. Ovim bi se mogli kontekstualizirati dobijeni rezultati testiranja podhipoteze o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“ kod vjeroučitelja. Nađena razlika (0,16162) u prosječnim vrijednostima stavova vjeroučitelja i vjeroučiteljica nije statistički značajna ($p=0,884$), što znači da je ova podhipoteza potvrđena. To podrazumijeva da se razlika u stavovima vjeroučitelja i vjeroučiteljica ne može pripisati određenom sistemskom faktoru, već je plod slučajnosti te je ne možemo očekivati u ponovljenim mjerenjima. Pojašnjenje za ove rezultate moguće je obrazložiti i činjenicom da su istraživanja (Bošnjak, 1997) pokazala kako osobe koje imaju značajniju socijalnu ulogu dosljedno pozitivnije prosuđuju klimu ustanove u kojoj rade. Razumije se, kao implementatorima uvjeta neophodnih za formiranje pozitivne klime, najveće zasluge pripadaju upravo njima, uposlenicima tih ustanova.

Statistički značajna razlika ($p=0,007$), na nivou značajnosti od $\forall=0,01$, ustanovljena je i pri testiranju podhipoteze o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ kod učenika. Tako je ova podhipoteza opovrgnuta, što znači da ustanovljenu razliku, uz dati stepen vjerovatnoće, možemo očekivati i u osnovnoj populaciji. Također, približno jednaki rezultati mogu se očekivati i u ponovljenim mjerenjima. Ustanovljene prosječne vrijednosti govore da srednjoškolci (Mean=45,7477) interakcijsko-

komunikacijsku dimenziju vjeroučiteljevog angažmana vide neznatno boljom u odnosu na učenike osnovnih škola (Mean=44,7967). S druge strane, prosječne vrijednosti stavova vjeroučitelja koji rade u osnovnoj školi (Mean=50,8500) i vjeroučitelja koji rade u srednjoj školi (Mean=50,5500) nude obrnutu sliku. Vjeroučitelji koji rade u osnovnoj školi svojim iskazima daju blagu prednost ocjeni vlastitog pregalaštva u sferi interakcijsko-komunikacijskog segmenta nastavnog procesa. Međutim, statističkom analizom utvrđeno je da ta razlika u prosječnim vrijednostima stavova vjeroučitelja u odnosu na mjesto njihovog zaposlenja (osnovna škola/srednja škola) nije statistički značajna ($p=0,786$). Prema tome, podhipoteza osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ kod vjeroučitelja je potvrđena. To podrazumijeva da se razlika u stavovima vjeroučitelja i vjeroučiteljica ne može pripisati konkretnom sistemskom faktoru, već je plod slučajnosti i ne možemo isto očekivati u ponovljenim mjerenjima. Statistička značajnost razlike u prosječnim vrijednostima stavova učenika osnovne i srednje škole ne podrazumijeva istodobno i njenu veličinu niti se sa sigurnošću može tvrditi da ima praktični značaj. Za relevantnost takve tvrdnje potrebno bi bilo preduzeti detaljnija istraživanja s dodatnim istraživačkim varijablama (nastavnički staž, urbano-ruralno, profil srednjih škola, posvećenost ibadetima i druge). Ako bi se, pak, pokazalo da biološki rast i razvoj učenika prati trend rasta povjerenja u kvalitet vjeroučiteljske komunikacije, pored drugih pokazatelja, odgovor bi se mogao potražiti i u odlikama emocionalnog razvoja učenika. Emocije su dominantna formativna komponenta stava (snaga i stabilnost stava). Podgrupa ispitanika iz osnovnih škola pripada razvojnoj kategoriji pubertetlija, a karakteristike puberteta su: povećana emocionalnost, umor, razdražljivost, sklonost općem negativizmu i antagonizam prema roditeljima i nastavnicima (Furlan, 1991). S prelaskom u adolescenciju, što je obilježje ispitaničke grupe srednjoškolaca, nastupa postepena emocionalna stabilizacija. Zato je moguće pretpostaviti da ovakav emocionalni slijed vodi ka postepenom povećanju povjerenja u rad vjeroučitelja iskazan kroz prosječne vrijednosti stavova.

Prilikom testiranja podhipoteza o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u

nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“ i kod učenika i kod vjeroučitelja dobili smo identične nalaze s obzirom na identifikaciju statističke značajnosti razlike. Naime, u oba slučaja potvrđena je podhipoteza o nepostojanju statistički značajne razlike u prosječnim vrijednostima stavova (kod učenika $p=0,81$; kod vjeroučitelja $p=0,219$). Prema tome, uz dati stepen vjerovatnoće, isto možemo očekivati i u osnovnoj populaciji, a također približno jednakim rezultatima možemo se nadati i u ponovljenim mjerenjima.

Statistički značajna razlika nije ustanovljena ni završnim statističkim operacijama. Podhipoteza o osobenosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke s obzirom na varijablu „opći školski uspjeh“ kod učenika je potvrđena jer je ukupna signifikantnost ($\text{Sig.}=0,227$) bila veća od postavljenog nivoa $\forall=0,05$, što pretpostavlja nepostojanje statistički značajne razlike u prosječnim vrijednostima stavova učenika s obzirom na varijablu „opći školski uspjeh“.

5. Zaključci

Karakteristika savremenih odgojno-obrazovnih tendencija jeste, između ostalog, permanentno podizanje nivoa kvalitete tehničke podrške nastavi, što se očituje i kroz raznovrsnost nastavnih sredstava i pomagala. U skorije vrijeme neki nastavnici stavljaju u upotrebu digitalne kamere kao efektivno sredstvo refleksije komunikacijskog aspekta vlastitog odgojno-obrazovnog rada. Dakako da zapisi s digitalne kamere spadaju u red podataka vrijednih za nastavničko promišljanje vlastitog djelovanja, ali to nikako nije i dovoljan informacijski feedback. Uvođenjem ovog apersonalnog entiteta nije moguće obezbijediti temeljni parametar valorizacije efikasnosti odgojne komunikacije koji izvire iz (inter)personalnosti tog fenomena. Taj parametar je, zapravo, učenički iskaz o vlastitom doživljaju interakcijsko-komunikacijskog aspekta nastavnikovog angažmana. Zato je potrebno imati na umu, uzeti u obzir i adekvatno vrednovati posebnu važnost odgajaničkovog stava o kvaliteti međusobnog odnosa odgajatelj – odgajaničnik. Naime, pored toga što bi trebalo da odgajatelj posjeduje poželjne osobine ličnosti i interakcijsko-komunikacijske kompetencije, za efikasnost međusobnog odnosa odgajatelj – odgajaničnik sam odgajaničnik ih kao takve mora i doživjeti. Vjeroučitelj bi trebalo da prihvati učeničke stavove o kvalitetu

upriličene komunikacije kao vjerodostojan odraz vlastitog interakcijsko-komunikacijskog angažmana u skladu s porukom Muhammeda, s.a.v.s., da je vjernik ogledalo svome bratu. Pored njegovog konstatacijskog značaja, takvim pristupom razvija se odnos u kojem preovladava međusobno povjerenje. A samo odnos između odgajatelja i odgajanika koji je pun uzajamnog povjerenja može se smatrati plodnom konfiguracijom za efikasan i efektivan odgoj.

Tragajući za situacijskom slikom interakcijsko-komunikacijskog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke, obavili smo odgovarajuće terensko istraživanje kako bismo došli do odgovora na određen broj hipoteza. Rezultati testiranja hipoteza pokazali su sljedeće:

Ustanovljeno je da postoji statistički značajno odstupanje u stavovima vjeroučitelja i njihovih učenika prema osobnosti interakcijsko-komunikacijskog segmenta mikropedagoške dimenzije odgoja u nastavi vjeronauke. Ovaj statistički nalaz znači da je glavna hipoteza odbačena.

1. Ustanovljeno je da postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o osobnosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“. Ovaj statistički nalaz znači da je prva podhipoteza odbačena.
2. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima vjeroučitelja o osobnosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „spol“. Ovaj statistički nalaz znači da je druga podhipoteza potvrđena.
3. Ustanovljeno je da postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o osobnosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“. Ovaj statistički nalaz znači da je treća podhipoteza odbačena.
4. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima vjeroučitelja o osobnosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na

varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“. Ovaj statistički nalaz znači da je četvrta podhipoteza potvrđena.

5. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“. Ovaj statistički nalaz znači da je peta podhipoteza potvrđena.
6. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima vjeroučitelja o osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „mjesto sticanja obrazovnog profila vjeroučitelja“. Ovaj statistički nalaz znači da je šesta podhipoteza potvrđena.
7. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o osobenosti interakcijsko-komunikacijske dimenzije mikropedagoškog aspekta odgoja u nastavi islamske vjeronauke s obzirom na varijablu „opći školski uspjeh“. Ovaj statistički nalaz znači da je sedma podhipoteza potvrđena.

Profil istraživačkog uzorka u našem radu onemogućuje generalizaciju istraživačkih rezultata na osnovnu populaciju. Ustanovljeni podaci mogu se pravilno kontekstualizirati samo u odnosu na ispitaničku grupaciju. Ipak, sam nacrt istraživanja moguće je iskoristiti u pravcu afirmiranja prakse akcijskih istraživanja zarad kompetencijskog razvoja vjeroučitelja i progressa u nastavi islamske vjeronauke, a sve to prvenstveno kao mehanizam ostvarenja učeničke dobrobiti. Dobijeni rezultati idu u prilog općoj konstataciji da vjeroučiteljski kadar, zastupljen u istraživačkom uzorku, ima zadatak osnažiti vlastite interakcijsko-komunikacijske kapacitete. Takvo što iziskuje kontinuiranu doedukaciju i praćenje referentne znanstveno-istraživačke literature. S obzirom na dvosmjernost komunikacije uputno je dostignute spoznaje u kontinuitetu transferirati „suprotnoj“ strani, pojašnjavati njihovu ulogu i odgovornost u uspostavljanju pozitivne razredne klime i značaj konstruktivne komunikacije za nju. Statistički značajna razlika kod učenika u odnosu na varijablu „spol“ implicira posvješćenje sociobioloških uzroka i obilježja

spolno diferenciranih pogleda na osobenost nastavničke komunikacije te aplikaciju spoznaja iz tog područja u nastavnoj svakodnevnici. Značajan doprinos u rasvjetljavanju ove dihotomije dali su podaci predstavljeni u radu Meyera i istraživački nalazi Brajzendingove. Pored toga, ustanovljena razlika s obzirom na varijablu „školski nivo na relaciji osnovna – srednja škola“ upućuje na dodatna istraživanja u tom pravcu, kako bi se ustanovila potencijalna zakonomjernost i pokušala identificirati njena obilježja. Također, cijenimo da nije preambiciozno preporučiti Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini pokretanje i provedbu sličnog sveobuhvatnog projekta s identičnim ciljem. Za potrebe takvog naučno-istraživačkog poduhvata bilo bi neophodno doraditi, odnosno proširiti predmetni nacrt. Neophodno je odgovarajućim varijablama razložiti fenomen interpersonalnog odnosa u nastavi, a zatim izvršiti metodološke prilagodbe. To bi značilo uvođenje baterije instrumenata koji bi tretirali i druge mikropedagoške faktore (neverbalna komunikacija, empatija, altruizam). U sklopu tako osmišljenog projekta za korisne upute i instrumentarij moguće je konsultirati radove Bratanićeve, Suzića i Raboteg-Šarićeve.

Maksimalizacija napora u cilju poboljšanja interakcijsko-komunikacijskog aspekta nastavnog procesa islamske vjeronauke imperativ je svakog altruistički orijentiranog vjeroučitelja. Autentičnost odgojnih nastojanja potvrđuje se kroz implementaciju efikasne odgojne komunikacije. Spoznaje i nalazi do kojih smo došli kroz naš rad vidimo kao sličicu u mozaiku razvoja nastave islamske vjeronauke u Bosni i Hercegovini.

6. Literatura

1. Bošnjak, B. (1997) *Drugo lice škole: istraživanje razredno-nastavnoga ozračja*. Zagreb: Alinea
2. Brajša, P. (1993) *Pedagoška komunikologija: razgovor, problemi i konflikti u školi*. Zagreb: Školske novine.
3. Brajzending, L. (2009) *Ženski mozak*. Zrenjanin: Sezam book.
4. Brajzending, L. (2010) *Muški mozak*. Zrenjanin: Sezam book.
5. Bratanić, M. (1990) *Mikropedagogija: interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Bratanić, M. (2002) *Paradoks odgoja: studije i eseji*, 3. izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna nagrada.
7. Friedrich, M. H. (2007) *Ispratiti djecu u život: preventiva umjesto terapije*. Sarajevo: Šahinpašić.

8. Furlan, I. (1991) *Čovjekov psihički razvoj: (uvod u razvojnu psihologiju)*, 5. dopunjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.
9. Havelka, N. (2008) *Socijalna percepcija*, 3. izd. Beograd: Zavod za udžbenike.
10. Jensen, E. (2003) *Super-nastava: nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
11. Kyriacou, C. (1995) *Temeljna nastavna umijeća: metodički priručnik za uspješno poučavanje i učenje*. Zagreb: Educa.
12. Mandić, P. (1986) *Savjetodavni vaspitni rad sa osnovama metodike vaspitnog rada*. Sarajevo: „Svjetlost“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
13. Mandić, P. i Gajanović, N. (1991) *Psihologija u službi učenja i nastave*. Lukavac: Grafokomerc Tunjić.
14. Meyer, H. (2005) *Što je dobra nastava?* Zagreb: Erudita.
15. Millar, J. (2008). *Secrets of Body Language* [DVD]. New York City, (US): History (TV channel), A+E Networks.
16. Osmić, I. (2001) *Komunikacije i interakcije u nastavnom procesu*. Tuzla: Grin.
17. Raboteg-Šarić, Z. (1995) *Psihologija altruizma – čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alinea.
18. Suzić, N. (2002) *Emocije i ciljevi učenika i studenata*. Banja Luka: TT-centar.
19. Suzić, N. (2003) *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi – treće izdanje*. Banja Luka: TT-Centar.
20. Suzić, N. (2005) *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.

Professional article

**PECULIARITIES OF THE INTERACTIVE-
COMMUNICATIVE DIMENSION OF THE MICRO-
PEDAGOGICAL ASPECT IN TEACHING ISLAMIC
RELIGIOUS EDUCATION**

Muamer Neimarlija, M.A., Teaching Assistant
Izet Pehlić, Ph.D., Assistant Professor

Abstract

The aim of the research was to describe the peculiarities of the interactive-communicative dimension of the micro-pedagogical aspect in teaching Islamic religious education. A descriptive-analytical survey method was used. A survey technique was used for gathering data. The measuring instrument was the inventory for teachers and students (Bratanic, 2002). The respondents were older students from 10 primary and 10 secondary schools, and 20 teachers from primary and secondary schools in the municipality of Zenica, Kakanj Zavidovici and Visoko.

It was found that there was a statistically significant difference in teachers' attitudes and their students' attitudes towards the peculiarities of the interactive-communicative dimension of the micro-pedagogical aspect in teaching Islamic religious education. Furthermore, there were statistically significant differences in students' attitudes with regard to 'gender' and a 'primary-secondary school level'.

Keywords: interaction, communication, classroom teaching climate, personality of teacher of religion

م. معمر نائمارليا - كلية التربية الإسلامية - جامعة زينتسا

د. عزت بهليتش - كلية التربية الإسلامية - جامعة زينتسا

خاصية بعد التربية التفاعلي التواصلي للجانب التربوي المصغر

في تدريس (علم الدين الإسلامي)

الخلاصة:

كان الهدف من هذا البحث وصف خاصية بعد التربية التفاعلي التواصلي للجانب التربوي المصغر في تدريس مادة "علم الدين الإسلامي". واستخدمت في البحث الطريقة الوصفية/التحليلية طريقة المسح. واستخدمت تقنية الاستبيان لجمع البيانات. كانت أداة القياس هو المدونة للمعلمين والطلاب (Bratanić, 2002). وشارك في عينة البحث تلاميذ الصفوف العليا من عشرة فصول من المدارس الابتدائية وعشرة من المدارس الثانوية، وعشرون معلما لعلم الدين من المدارس الابتدائية والثانوية في بلدية زينتسا، كاكان، زافيدوفيتش وويسوكو.

وقد أثبت البحث أن هناك فروقا ذات دلالة إحصائية واضحة في مواقف المعلمين وطلابهم نحو خصوصية البعد التفاعلي والتواصلي لمنحى وحدة تربوية صغرى في دراسة علم الدين الإسلامي. وكذلك أظهرت فروقا ذات دلالة إحصائية واضحة في مواقف طلاب من حيث الجنس، والمستوى المدرسي بين المدرسة الابتدائية والثانوية.

الكلمات الأساسية: التفاعل، التواصل، الجوؤ المدرسي، تشخيص معلم علم الدين.